

CHINOZ TUMANIDAGI SUV FONDI YERLARINING TURLARI, MAYDONI VA HOLATI

Turayev Ruhiddin Amirqulovich

*“O‘zdavyerloyiha” davlat ilmiy-loyihalash institutining Bosh direktori, texnika fanlari
doktori, professor*

E-mail: info@uzdavyerloyiha.uz

Temirova Shaxnoza Bektursun qizi

*“O‘zdavyerloyiha” davlat ilmiy-loyihalash institutining
mustaqil izlanuvchisi, PhD*

E-mail: shaxnozasobirova95@gmail.com

Orcid Id: 0009-0000-6714-0540

Annotatsiya: Maqolada Toshkent viloyati, xususan, Chinoz tumanidagi suv fondi yerlarining turlari, maydoni va qishloq xo‘jaligidagi ahamiyati yoritilgan. Chirchiq daryosi bo‘yicha loyiha hujjatlari va Do‘stlik 1-uchastkasida o‘tkazilgan yo‘qlama ma‘lumotlari tahlil qilingan. Chirchiq daryosi o‘zani va unga tutash hududlarning umumiy maydoni 9 712,40 gektar bo‘lib, shundan 2 953,38 gektari suv osti yerlari, 6 759,02 gektari suvni muhofaza qilish zonasidir. Do‘stlik 1-uchastkasida suv havzalari, ariq va zovurlar jami 51,19 gektarni yoki hududning taxminan 3,48 foizini egallaydi. Suv fondi yerlarini xatlovdan o‘tkazish, chegaralarini aniqlash, kadastr ma‘lumotlarini yangilash va HydroGIS xaritasidan foydalanishning ahamiyati bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: suv fondi yerlari, Chinoz tumani, Chirchiq daryosi, Do‘stlik massivi, sug‘oriladigan yerlar, yer monitoringi, HydroGIS, suvni muhofaza qilish zonasi.

Аннотация: В статье рассматриваются виды, площадь и значение земель водного фонда Ташкентской области, в частности Чиназского района, для сельского хозяйства. Проанализированы сведения проектной документации по реке Чирчик и материалы инвентаризации участка Дустлик 1. Общая площадь русла реки Чирчик и прилегающих территорий составляет 9 712,40 га, из которых 2 953,38 га приходится на земли под водой, а 6 759,02 га — на водоохранную зону. На участке Дустлик 1 водоёмы, арыки и дренажные каналы занимают 51,19 га, или около 3,48 процента территории. Раскрыта значимость инвентаризации земель, уточнения границ, обновления кадастровых данных и использования карты HydroGIS.

Ключевые слова: земли водного фонда, Чиназский район, река Чирчик, массив Дустлик, орошаемые земли, мониторинг земель, HydroGIS, водоохранная зона.

Abstract: The article describes the types, area and agricultural importance of water fund lands in Tashkent Region, with a focus on Chinaz District. It examines project documentation for the Chirchiq River and inventory data for the Do‘stlik 1 site. The total area of the riverbed and adjacent territories is 9,712.40 ha, including 2,953.38 ha of land under water and 6,759.02 ha of water protection zone. Water bodies, irrigation ditches and

drainage channels at the Do'stlik 1 site occupy 51.19 ha, or approximately 3.48 percent of the area. The article outlines the importance of land inventories, boundary clarification, cadastral data updates and use of the HydroGIS map.

Keywords: *water fund lands, Chinaz District, Chirchiq River, Do'stlik area, irrigated land, land monitoring, HydroGIS, water protection zone.*

KIRISH

Toshkent viloyatidagi suv fondi yerlari sug'orma dehqonchilikni rivojlantirish, aholini ichimlik suvi bilan ta'minlash va ekologik barqarorlikni saqlashda muhim ahamiyatga ega. Viloyatning asosiy suv manbalari — Chirchiq, Ohangaron, Piskom, Chatqol va Ugom daryolaridir. Chorvoq hamda Tuyabo'g'iz suv omborlari sug'orish, ichimlik suvi ta'minoti, gidroenergetika va toshqinlarni tartibga solishda foydalaniladigan yirik gidrotexnik obyektlar hisoblanadi.

Taqdim etilgan ma'lumotlarga ko'ra, 2026-yil holatida viloyatda markazlashgan ichimlik suvi bilan ta'minlanish darajasi 80,9 foizga yetgan, 2,514 million nafar aholi mazkur tizimdan foydalanmoqda. Viloyatda 964 ta suv xo'jaligi obyekti faoliyat yuritmoqda. Sug'orish tizimida Bo'zsuv, Parkent, Qorasuv, Zax, Xonariq va boshqa magistral kanallar muhim o'rin tutadi.

Chinoz tumanida suv fondi yerlarining maydoni va holatini hisobga olish qishloq xo'jaligi yerlarining suv ta'minoti bilan bog'liq. Maqolada tumandagi suv obyektlari, Chirchiq daryosiga oid loyiha ko'rsatkichlari va Do'stlik 1-uchastkasi yo'qlama natijalari umumlashtiriladi.

Adabiyotlar tahlili

Taqdim etilgan materialda suv fondi yerlaridan foydalanishning huquqiy asoslari sifatida O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi, Suv kodeksi, “Geodeziya va kartografiya to'g'risida”gi Qonuni hamda suv resurslarini boshqarishga oid normativ-huquqiy hujjatlar ko'rsatilgan. Ushbu hujjatlar suv obyektlari va ular bilan bog'liq yerlardan foydalanish tartibini belgilovchi manbalar sifatida keltiriladi.

Miqdoriy tahlil uchun “O'zdavyerloyiha” davlat ilmiy-loyihalash institutining “Toshvilyerloyiha” bo'linmasi mutaxassislari tomonidan 2024-yilda tayyorlangan Chirchiq daryosining suvni muhofaza qilish zonalari, shu jumladan sohilbo'yi mintaqalarini belgilash loyiha hujjatlaridagi ma'lumotlar asos bo'ladi. Do'stlik 1-uchastkasining yo'qlama natijalari suv havzalari, ariq va zovurlar egallagan yer maydonlarini tavsiflaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqola Chinoz tumanining tabiiy sharoiti, suv manbalari, sug'oriladigan yerlari hamda suv obyektlarining maydoniga oid taqdim etilgan ma'lumotlarni umumlashtirish asosida tayyorlandi. Chirchiq daryosi bo'yicha loyiha ko'rsatkichlari suv osti yerlari, suvni muhofaza qilish zonasi va sohilbo'yi mintaqasi kesimida, Do'stlik 1-uchastkasi esa suv havzalari, ariq va zovurlar kesimida bayon etildi.

Tahlilda viloyat hududidagi Chirchiq daryosiga oid maydonlar bilan Do'stlik 1-uchastkasining maydonlari alohida ko'rib chiqildi. Sohilbo'yi mintaqasi suvni muhofaza qilish zonasi tarkibida berildi. HydroGIS interaktiv 3D monitoring xaritasini yaratish uchun

5-Oktyabr, 2026-yil

daryo egallagan yerlarni yo‘qlamadan o‘tkazish va muhofaza hududlaridagi yer turlari bo‘yicha qaydnomalardan foydalanilganligi yoritildi.

Tahlil va natijalar

Chinoz tumani Toshkent viloyatining g‘arbiy qismida joylashgan. Tuman dastlab 1935-yil 9-fevralda tashkil topgan va 1973-yil 12-aprelda qayta tuzilgan. U Yangiyo‘l, Quyi Chirchiq tumanlari, Sirdaryo viloyati va Qozog‘iston Respublikasi bilan chegaradosh. Tuman markazi Chinoz shahri bo‘lib, hududda 40 ta mahalla fuqarolar yig‘ini mavjud.

1-jadval.

Chinoz tumani to‘g‘risida umumiy ma’lumotlar

Ko‘rsatkich	Ma’lumot
Viloyat	Toshkent
Tuman	Chinoz
Markazi	Chinoz shahri
Qayta tashkil etilgan sana	1973-yil 12-aprel
Umumiy maydoni	340,1 km ²
Aholisi, 2025-yil	149,3 ming kishi
Mahalla fuqarolar yig‘inlari	40 ta
Sug‘oriladigan yerlar	21 813 ga

Tumanning relyefi, asosan, tekislikdan iborat. Iqlimi kontinental. Yillik o‘rtacha harorat 13,4 °C, yanvar oyida –3,1 °C, iyul oyida 26,5 °C ni tashkil etadi. Vegetatsiya davri 210 kun, yillik yog‘in miqdori 350 millimetrdir. Tuproqlari asosan bo‘z tuproqlardan iborat. Tuman hududidan Chirchiq va Sirdaryo daryolari oqib o‘tadi.

Tuman iqtisodiyotida qishloq xo‘jaligi, sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalari o‘rin tutadi. Paxtachilik, meva-sabzavotchilik, chorvachilik va baliqchilik rivojlangan. Qishloq xo‘jaligi ekinlarini sug‘orishda Bo‘zsuv, Ko‘rko‘ldak, Shimoliy Toshkent va Jo‘n kanallari, xo‘jaliklararo tarmoqlar hamda ichki ariqlardan foydalaniladi. Kollektor-drenaj tarmoqlari sug‘oriladigan hududlar bilan bog‘liq suv xo‘jaligi tizimining tarkibiy qismidir.

Chirchiq daryosining uzunligi 154 kilometr bo‘lib, u Chorvoq suv omboridan boshlanib, Chinoz hududida Sirdaryoga quyiladi. Daryo suvidan viloyatdagi ekin maydonlarini sug‘orish va aholi punktlarini suv bilan ta‘minlash uchun foydalaniladi. Chirchiq–Bo‘zsuv tizimi O‘zbekiston hududida 100 ming gektardan ziyod yerni sug‘oradi.

2024-yilgi loyiha hujjatlarida keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, Chirchiq daryosi o‘zani va unga tutash hududlarning umumiy maydoni 9 712,40 gektarni tashkil etadi. Suv osti yerlari 2 953,38 gektar, suvni muhofaza qilish zonasi 6 759,02 gektarni tashkil etadi. Ushbu zona tarkibidagi sohilbo‘yi mintaqasi 927,71 gektardir.

2-jadval.

Chirchiq daryosiga oid loyiha maydonlari

Ko‘rsatkich	Maydon, ga
Umumiy maydon	9 712,40
Suv osti yerlari	2 953,38
Suvni muhofaza qilish zonasi	6 759,02

Shu jumladan sohilbo‘yi mintaqasi	927,71
-----------------------------------	--------

Mazkur loyiha ma’lumotlarida suvni muhofaza qilish zonasi suv sathi chizig‘idan 300 metr, sohilbo‘yi mintaqasi esa 50 metr masofada belgilangan. Muhofaza hududlarini belgilash suv resurslarini ifloslanishdan, qirg‘oqlarni yemirilishdan va xo‘jalik faoliyatining salbiy ta’siridan saqlashga xizmat qiladi.

Do‘stlik massivi Chinoz tumanida sug‘orma dehqonchilik rivojlangan hududlardan biridir. Massivda paxta, g‘alla, sabzavot, poliz va yem-xashak ekinlari yetishtiriladi. Suv ta’minoti Sirdaryo havzasiga mansub magistral kanallar va ichki sug‘orish tarmoqlari orqali amalga oshiriladi.

Do‘stlik 1-uchastkasida o‘tkazilgan yo‘qlama natijalariga ko‘ra, umumiy maydon 1 470,59 gektar, suv omborlari va suv havzalari egallagan maydon 3,53 gektar, ariq va zovurlar maydoni 47,66 gektarni tashkil qiladi. Mazkur ikki turdagi suv obyektlari bilan bevosita band yerlarning jami maydoni 51,19 gektar yoki umumiy hududning taxminan 3,48 foiziga teng.

3-jadval.

Do‘stlik 1-uchastkasidagi maydon ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Maydon, ga
Hududning umumiy maydoni	1 470,59
Suv omborlari va suv havzalari	3,53
Ariq va zovurlar	47,66
Mazkur ikki turdagi obyektlar jami	51,19

Suv fondi yerlarining to‘liq maydonini aniqlashda suvni muhofaza qilish zonalarini, sohilbo‘yi mintaqalari, gidrotexnika inshootlari va nasos stansiyalari egallagan maydonlar ham alohida hisobga olinishi lozim. Suv obyektlari va ularga bog‘liq yerlarning chegaralarini aniq belgilash davlat kadastri ma’lumotlarini shakllantirish uchun ahamiyatlidir.

Chirchiq daryosining yer maydonlarini yo‘qlamadan o‘tkazish, suv fondi yerlarini ajratish hamda muhofaza zonalarini va sohilbo‘yi mintaqalarining yer turlari bo‘yicha qaydnomalari asosida HydroGIS interaktiv 3D monitoring xaritasi yaratilgan. Xarita suv obyektlari va ularning muhofaza hududlarini kuzatish, yerlardan foydalanish holatini aniqlash hamda suv xo‘jaligi obyektlarining holatini baholashga xizmat qiladi.

Tumandagi 21 813 gektar sug‘oriladigan yerning suv ta’minoti magistral kanallar, ichki ariqlar va kollektor-drenaj tarmoqlarining texnik holatiga bog‘liq. Shu bois ariq va zovurlarni muntazam tozalash, kollektor-drenaj tarmoqlarini ta’mirlash, muhofaza hududlaridagi cheklovlariga rioya etish hamda kadastr va geoaxborot ma’lumotlarini yangilab borish suv resurslaridan samarali foydalanish uchun zarurdir.

Xulosa

Chinoz tumanida Chirchiq va Sirdaryo daryolari, magistral kanallar, ichki ariqlar, kollektor-drenaj tarmoqlari, suv havzalari va gidrotexnika inshootlari suv fondi yerlari bilan bog‘liq asosiy obyektlardir. Ular sug‘orma dehqonchilik va hududning suv ta’minotida muhim o‘rin tutadi.

Chirchiq daryosiga oid loyiha ma’lumotlarida umumiy maydon 9 712,40 gektar, suv osti yerlari 2 953,38 gektar va suvni muhofaza qilish zonasi 6 759,02 gektar sifatida qayd etilgan. Sohilbo‘yi mintaqasining 927,71 gektari muhofaza zonasi tarkibiga kiradi.

Do‘stlik 1-uchastkasida suv havzalari, ariq va zovurlar 51,19 gektarni yoki hududning taxminan 3,48 foizini egallaydi. Suv fondi yerlarini to‘liq hisobga olish uchun boshqa tegishli obyektlar va muhofaza hududlarining maydonlarini ham alohida aniqlash lozim.

Suv fondi yerlarini xatlovdan o‘tkazish, chegaralarini aniq belgilash, davlat kadastr va HydroGIS xaritasidagi ma’lumotlarni yangilab borish tavsiya etiladi. Sug‘orish va kollektor-drenaj tarmoqlarini muntazam tozalash hamda ta’mirlash, muhofaza hududlarida belgilangan cheklovlarga rioya qilish tavsiya qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining Yer kodeksi.
2. O‘zbekiston Respublikasining Suv kodeksi.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Geodeziya va kartografiya to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. “O‘zdavyerloyiha” davlat ilmiy-loyihalash instituti “Toshvilyerloyiha” bo‘linmasi. Chirchiq daryosining suvni muhofaza qilish zonalarini, shu jumladan sohilbo‘yi mintaqalarini belgilash loyiha hujjatlari. 2024-yil.
5. Chinoz tumanining Do‘stlik 1-uchastkasida o‘tkazilgan yo‘qlama ma’lumotlari.